

Piramidalni kompleksi u okolici Kaira: povijest, arheologija i turizam

Gorup, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:772360>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Fakultet hrvatskih studija

Sveučilište u Zagrebu

Odsjek za povijest

**PIRAMIDALNI KOMPLEKSI NA
PODRUČJU GIZE: POVIJEST,
ARHEOLOGIJA I TURIZAM**

Kolegij: Povijest i kultura starog Egipta

Kandidat: Maja Gorup

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, 2024.

Sadržaj

1. Uvod.....	3
2. Uvod u povijest piramidalnih kompleksa na području Gize.....	3
2.1. Izgradnja piramida	
2.2. Khufu	
2.3. Khafra	
2.3.1. Velika Sfinga	
2.4. Menkaura	
2.5. Ostali spomenici u Gizi	
3. Arheologija.....	16
4. Turizam.....	19
5. Zaključak.....	20
6. Literatura.....	21

Uvod

Ovaj rad će prikazati najvažnije podatke o piramidalnim kompleksima na području Gize koji su građeni o. 2613. – o. 2494. g. pr. Kr., njihovoj povijesti, arheološkim istraživanjima i turizmu u Egiptu. Radi se o jednom od najvažnijih znamenitosti u svijetu i jednom od sedam svjetskih čuda antičkog svijeta. Najprije će se objasniti uvod u početak gradnje piramida: stepenasta piramida faraona Snofrua u Meidumu koja je bila prva prava piramida. Zatim će se dati više podataka o samom tijeku izgradnje piramida, dužini gradnje, broju radnika, građevnim materijalima i točnim lokacijama piramida. Slijedi opis najveće i najvažnije staroegipatske piramide – Khufuove. Navesti će se njezine dimenzije, simbolika, opis unutrašnjosti i okolice, Khufuov pogrebni hram, pljačke u prošlosti, promjene izgleda kroz stoljeća, otkriće fascinantnog Khufuovog solarnog broda, njegovoj vladavini i razvoju grobnica kroz vrijeme. Detaljno će se opisati i druga najvažnija staroegipatska piramida – Khafrina, uključujući podatke o njezinoj gradnji, dimenzijama, metodama gradnje, unutrašnjosti i okolici, pogrebnom hramu (najbolje očuvani dolinski hram u Gizi), njegovoj vladavini te nešto o hramovima i festivalima općenito. Opisati će se i znamenita Velika Sfinga, dio Khafrinog pogrebnog kompleksa, zajedno sa svim osnovnim informacijama o njoj. Opisati će se i najmanja, Menkaurina, piramida – njezine dimenzije, unutrašnjost i okolica, nalazi i mogući razlozi zašto je ona najmanja. Biti će riječi i o grobnici kraljice Hetefereš. Zatim će se spomenuti važni istraživači na području Gize i njihova dostignuća te u zadnjem poglavlju nešto o turizmu u Egiptu i u Gizi. Zaključno će se ukratko opisati značaj piramida u Gizi i dati mišljenje na tu temu. Većinom je korištena literatura engleskog govornog područja.

Uvod u povijest piramidalnih kompleksa na području Gize

Piramide u Gizi građene su tijekom IV. dinastije (o. 2613. – o. 2494. g. pr. Kr.). Vladare III. dinastije naslijedila su najmanje šestorica faraona IV. dinastije koji su vladali Egiptom oko 130 godina.¹ Najznačajniji veliki graditelji piramida su Snofru, Khufu, Khafra i Menkaura tijekom čije vladavine Egipat održava vrlo dobre trgovačke veze s prostorom Crvenog mora, Sirije i gradom Biblosom.²

Prvi vladar ove dinastije, Snofru, izgradio je stepenastu piramidu u Meidumu i

¹ O'Neal 2008: 57.; Tomorad 2016: 53.

² Reisner 1942: 10.; Tomorad 2016: 53-56.

modificirao je u prvu pravu piramidu. Osim nje izgradio je i dvije piramide u Dahšuru.³ Sjeverno od Snofruove piramide u Meidumu nalaze se neke od najvećih poznatih mastaba izgrađenih za visoke dužnosnike, uključujući one za sina Neferma'ata i njegovu ženu Itet.⁴ Sve tri Snofruove piramide imale su pogrebni kompleks.⁵ Postoje zapisi, uglavnom sa kamena iz Palerma, da je Snofru vodio ekspedicije izvan granica Egipta – u Libanon, po cedrovinu potrebnu za vrata hrama i velike brodove, i na Sinaj po tirkiz.⁶ Vjerojatno je bio sin Hunija⁷, posljednjeg faraona III. dinastije te nema nekih dokaza da je došlo do sukoba ili uzurpacije.⁸

Izgradnja piramida

Snofruovi nasljednici Khufu, Khufuov sin Khafra i unuk Menkaura izgradili su najpoznatiji piramidalni kompleks u egipatskoj povijesti između 2585. – 2510. g. pr. Kr.⁹ Izgrađene su u Gizi, na visoravni od 1 četvorne milje, oko 10 milja zapadno od Kaira. Sa vrha bilo koje zgrade u Kairu može se vidjeti ova skupina od šest piramida - tri velike i tri male¹⁰.

Izgradnja piramida trajala je dugo, i do 20 godina, a gradili su ih deseci tisuća obrtnika i robova tijekom ljetnih mjeseci kada se građevni materijal mogao prevesti vodenim putem na gradilišta.¹¹ Dva glavna građevna materijala koja su se koristila u starom Egiptu bila su nepečene blatne opeke i kamen. Od Starog kraljevstva nadalje kamen se općenito koristio za grobnice – vječne stanove mrtvih, i za hramove – vječne stanove bogova. Opeka od blata koristila se čak i za kraljevske palače, tvrđave, velike zidove i hramove.¹²

Većina staroegipatskih gradova su izgubljeni jer su građeni u poplavnom području Nila. Suha i vruća klima Egipta ipak je omogućila da neke strukture od blatne opeke prežive tamo gdje nije bilo destruktivnog djelovanja vode ili ljudi.¹³ Sve do Đoserove ere (2630 – 2610. g. pr. Kr.) opeke od blata bile su primarni građevni materijal u Egiptu za male domove i velike javne radove, također su i obelisci izvorno bili čvrste hrpe blatnih opeka. Čak i kasnije u

³ Clayton 1994: 42-43.; Kuiper 2011: 43.; Tomorad 2016: 57.

⁴ Mertz 2007: 55-58; Bard 2008: 135.

⁵ Kuiper 2011: 43.

⁶ Clayton 1994: 43.; Mertz 2007: 54-55; Kuiper 2011: 45.

⁷ Huni je bio peti i zadnji kralj III. dinastije. Podigao je svoj spomenik u Meidumu, 80 km južno od Kaira. Bila je to prva piramida koja je imala kvadratni tlocrt. Vladao je otprilike 24. godine, do 2613. Clayton 1995: 40-41.

⁸ Mertz 2007: 54.

⁹ Bleiberg 2005: 20.

¹⁰ Reisner 1942: 1.; O'Neal 2008: 57.

¹¹ Bard 2008: 140.; Betz 2008: 152-154.; Tomorad 2016: 60.

¹² Kuiper 2011: 151-152.

¹³ Butzer 1999: 227-232.; Diamond Reed 2008: 239.; Kuiper 2011: 151-152.

Novom kraljevstvu opeke od blata su se koristile za gradnju grobnica većine stanovništva.¹⁴

Stari Egipćani izgradili su piramide u krugu od 72 km pustinje od Abu Roasha do Meiduma. S izuzetkom piramide faraona Đedefre u Abu Roashu i Snofruove piramide u Meidumu preostala 21 piramida iz razdoblja Starog kraljevstva nalazila se na potezu 20 km zapadno od Memfisa¹⁵ u Gizi, Zawiyet el – Aryanu, Abusiru, Sakari i Dahšuru.¹⁶

Khufu

Snofruov sin i nasljednik Khufu (Keops, o. 2589. – o. 2566. pr. Kr.) premjestio je kraljevsku metropolu iz Dahšura na plato Gize gdje je izgradio najveću staroegipatsku piramidu (146,5 m), jedno od sedam svjetskih čuda antičkog svijeta.¹⁷ Khufuova piramida, danas poznata i pod imenom Velika Keopsova piramida, sastoji se od 2,3 milijuna kamenih blokova čija je prosječna težina iznosila 2,5 tona.¹⁸ Velika piramida u Gizi bila je najveća građevina na svijetu čak 46 stoljeća.¹⁹ Originalno visoka 146.6 m (danas je visoka 137.5 m) izgubila je status najveće građevine na svijetu u 19. stoljeću.²⁰ Ona je arhitektonsko čudo koje zauzima područje od nekih 13 hektara. Procjenjuje se da je teška 6.5 milijuna tona. Tijekom gradnje je trebalo izrezati, izgladiti i postaviti na mjesto 100 000 blokova godišnje, što je 275 blokova dnevno. Sastoji se od 201 razine koje se uzdižu do visine 123.5 m.²¹ Bila je okružena velikim zagrobnim kompleksom, piramidama kraljica te grobnicom Snofruove kraljice Hetefereš.²²

Khufuova piramida je simbol enormne moći tadašnjih faraona te se sastoji od velikih blokova žutog vapnenca, koji je nekad bio bijel. Četiri strane piramide su orijentirane prema četiri glavne strane kompasa.²³ U tehnici gradnje vidljiva je jasna evolucija od piramide u Meidumu do ove u Gizi, što pokazuje sposobnost učenja na greškama kod starih Egipćana.²⁴ U njenoj unutrašnjosti otkrivene su tri glavne odaje koje su međusobno spojene hodnicima i

¹⁴ Beetz 2008: 152.

¹⁵ Memfis se nalazi 25 km južno od Kaira na zapadnoj obali Nila, u blizini modernih gradova Mit Rahine i Aziziye. Danas je od njega ostalo veliko polje ruševina. Često je bio spominjan u srednjovjekovnoj arapskoj literaturi i među ranim putnicima. Točna lokacija je bila izgubljena sve do kasnog 16. stoljeća i ostala predmetom debata sve do Napoleonovih ekspedicija krajem 18. stoljeća. Jeffreys 1999: 587-591.

¹⁶ Lehner 1999: 778.

¹⁷ Clayton 1994: 47.; Tomorad 2016: 60.

¹⁸ Bleiberg 2005: 21.; Tomorad 2016: 316.

¹⁹ Bard 2008: 122.

²⁰ Clayton 1994.: 47; Bleiberg 2005: 21.

²¹ O'Neal 2008: 57.

²² Stevenson Smith 1953: 2.; Reisner 1955: 1.; Tomorad 2016: 60.

²³ Hayes 1953: 62.

²⁴ Bleiberg 2005: 21.

oknima. Kraljeva odaja smještena je u samom središtu, a točno ispod nje je izgrađena kraljičina odaja. Treća podzemna odaja otkrivena je na 30 m ispod površine zemlje.²⁵

Kosi prolazi vode do relativno malih pogrebnih komora u unutrašnjosti piramide i u glavnu stijenu ispod se ulazi iz bunara sa sjeverne strane strukture. Blizu istočne strane piramide, koja gleda na Nil, izgrađen je Khufuov pogrebni hram, u kojem su se izvodili dnevni rituali u čast besmrtnosti duše preminulog faraona.²⁶ On je bio povezan s Horusom te njegovim ocem Ozirisom, glavnim božanstvom zagrobnog života. Prema ovom mitu nasljeđivanja, svaki kralj se smatrao sinom svog prethodnika, bez obzira na stvarnu povezanost. Stoga su Egipćani smatrali da je loza kraljeva neprekinuta od početka vremena.²⁷

Ispred hrama vodio je put do manjeg prolaza, do hrama izgrađenog na rubu nilske poplavne riječne ravnice. Na platou istočno od njegove grobnice nalaze se tri male piramide za njegove kraljice i pet redova mastaba za ostale članove njegove obitelji.²⁸ Većina ovih građevina izgrađena je od opeke sušene na suncu i poroznog kamena pa je stoga uništena tijekom vremena. Sam kompleks piramide u prošlosti je opljačkan mnogo puta tako da danas ostaje nepoznanica o količini pogrebne opreme koju je ona sadržavala.²⁹ Egipćani 19. stoljeća bili su jedni od najvjekovijih kradljivaca grobnica.³⁰ Izvorno je Velika piramida, prekrivena vapnencem, imala gladak i ujednačen izgled. Međutim, tijekom 14. stoljeća vapnenac je uklonjen za uporabu na zgradama u Kairu. Mnoge od tih zgrada, napravljene djelomično od vapnenca s piramide, još uvijek stoje.³¹

Unatoč svojoj veličini, Khufuova piramida konstruirana je nevjerojatnom preciznošću. Procijenjeno je da je njezina izgradnja trajala najmanje 20 godina i da ju je gradilo 100 000 ljudi.³² Herodot³³ je posjetio je Egipat oko 450. g. pr. Kr. i napisao prvi opis zemlje napisan od stranca³⁴. Svećenici su mu dali zanimljive podatke: trebalo je 10 godina za izgradnju nasipa od doline hramova do pogrebnog hrama, 20 godina da se izgradi sama piramida (radilo se o trošku od 1600 srebrenih talenata, prema natpisu istaknutom sa strane, ili u današnjem iznosu

²⁵ Bard 2008: 137-138; Tomorad 2016: 316.

²⁶ Hayes 1953: 62.

²⁷ Teeter 1999: 495.

²⁸ Reisner 1942: 27.; Hayes 1953: 62.

²⁹ Reisner 1942: 37.; Tomorad 2016: 316.

³⁰ Mertz 2007: 277.; O'Neal 2008: 58.

³¹ O'Neal 2008: 57.

³² Herodot, *Povijest*, knjiga II.; Hayes 1953: 62.

³³ Herodot je bio slavni grčki povjesničar (484.-430. g. pr. Kr.) iz Halikarnasa u Maloj Aziji. Bio je autor djela „Povijest“ u devet svezaka u kojem je pisao o perzijskim invazijama na Grčku. To djelo označava temelj europske historiografije i jedno od remek djela grčke književnosti. O Egiptu je najviše zapisano u drugom svesku. Lloyd 1999: 444-445.

³⁴ Herodot, *Povijest*, knjiga II.; Clayton 1994: 47.; Bleiberg 2005: 41.

– nešto više od 5 milijuna funti/7.5 milijuna dolara)³⁵. Bile su stare već 2000 godina kad je stigao kao turist. Posebno je naglašavao Khufuovu okrutnost, zbog forsiranja cijelog stanovništva da radi za njega i ignorira druge bogove.³⁶ U cjelini, Herodotova „Povijest“ je najraniji sačuvani kontinuirani prikaz faraonskog Egipta u književnosti koji je utjecao na sve kasnije rasprave o zemlji u klasičnoj antici i kasnije. Pruža nam jedini uzastopni prikaz egipatske povijesti između 664. i 525. godine, iako je njegova točnost predmet brojnih rasprava.³⁷

Piramida je točno orijentirana prema sjeveru. Moderna istraživanja pokazuju da postoji samo 2.5 cm razlike između razine sjeverne i južne baze. Kako su drevni graditelji postigli toliku točnost tek je nedavno dokazano.³⁸ Oko baze piramide (kao i kod Khafrine) nalazi se niz rupa, otprilike veličine tanjura. Pravilno raspoređene duž linija koje idu paralelno sa stranicama svih piramida te su rupe vjerojatno držale kolce za liniju korištenu kao referencu za graditelje dok su konstruirali bazu piramide. Tu su i rovovi koji su bili korišteni za kanaliziranje vode i odvodnju tijekom operacija izravnjivanja.³⁹ Khufuov sarkofag, isklesan od jednog bloka granita, nalazi se na zapadnom kraju njegove pogrebne komore u Gizi.⁴⁰

Khufuova piramida je nekad bila okružena visokim zidom od kamena vapnenca koji je okruživao cijeli piramidalni kompleks. U središtu istočnog zida nalazilo se dvorište koje je spajalo prilaznu cestu s hramovima u dolini, a blizini ostataka istočnog zida u prvoj polovici XX. stoljeća otkriveni su i ritualni solarni brodovi.⁴¹ Na istočnoj strani prilazne ceste nalazilo se naselje svećenika i umjetnika, a u njegovoj blizini smješten je i hram. Zapadno od piramide otkrivene su brojne mastabe visokih činovnika, a na istočnoj strani mastabe kraljeve rodbine. Na istočnoj strani otkrivena je malena piramida za kraljev Ka.⁴²

Tijekom radova sredinom 20. stoljeća, u blizini južne strane piramide pronađeni su i ostaci veličanstvenog Khufuovog solarnog broda od cedrovog drva dužine 43 m. Otkriven je ispod četrdeset blokova vapnenca koji su zatvorili komoru uklesanu u stijenu čije je stropno kamenje bilo zapečaćeno gipsanom žbukom koja je ispunjavala prostore između blokova. Nakon sastavljanja i višegodišnje restauracije brod je stavljen u muzej u Gizi, iako još uvijek treba riješiti određene probleme vezane uz njegovo očuvanje.⁴³ U blizini otvorene jame

³⁵ Clayton 1994: 47.

³⁶ Bleiberg 2005: 24.

³⁷ Herodot, *Povijest*, knjiga II.; Lloyd 1999: 444.

³⁸ Hawass 1999: 414.

³⁹ Hawass 1999: 414.

⁴⁰ Clayton 1994: 48.

⁴¹ Bard 2008: 139.; Tomorad 2016: 316.

⁴² Bard 2008: 137.; Tomorad 2016: 316.

⁴³ Clayton 1994: 48-49.; El-Baz 1999: 418-419.; Tomorad 2016: 317.

iskopanog broda bilo je još 40-ak blokova i vjerovalo se da je ondje bio zakopan drugi rastavljeni brod, koji je naknadno otkriven. Slično kao i prvi, sadržavao je hrpe drva s komadima kabina te se činilo da je manji od prvog, s četiri mala zašiljena vesla na vrhu.⁴⁴

Kao i njegov otac, Khufu je vjerojatno vladao 23-24 godine i poduzimao vojne operacije na Sinajski poluotok⁴⁵. Natpisi na stijenama u Wadi Maghari ukazuju na njegovu prisutnost u regiji, kojoj je svrha bila držati beduine pod kontrolom i iskorištavati zalihe sirovina.⁴⁶ Sinajski poluotok bio je poznat po rudnicima tirkiza.⁴⁷ Danas blijedi natpisi u stijeni na otoku Elefantini u Asuanu također indiciraju da se kralj interesirao za krajnji jug zemlje, gdje je bilo mnogo zaliha vrijednog crvenog granita.⁴⁸

Stari Egipćani smatrali su faraone bogovima tako da su izgradili grobnice kako bi oni vječno uživali u prosperitetnom životu nakon smrti. U ranijim stoljećima Starog kraljevstva (2700. – 2200. pr. Kr.) grobnice su se sastojale od jednostavnih mastaba koje nisu bile uopće ukrašene. Tek od III. i IV. dinastije počele su se graditi piramide kao grobnice za faraone.⁴⁹ Kamen iz Palerma⁵⁰ navodi da su se prve piramidalne strukture pojavile još potkraj II. dinastije, ali danas od toga nisu sačuvani nikakvi arheološki tragovi. Zbog toga se prvim korakom u izgradnji piramidalnih struktura smatra izgradnja Đoserove stepenaste piramide u Sakari.⁵¹ Piramide IV. dinastije su također izgrađene bez dekoracija. Od V. dinastije piramide su se počele ukrašavati i bile su umjerenije veličine. Dekoracije su se sastojale većinom od hijeroglifskih natpisa. Ti natpisi su imali cilj dati umrlima upute kako sigurno stići do zagrobnog života.⁵² Najsloženije grobnice izgrađene su kasnije, u Novom kraljevstvu (1600. – 1100. pr. Kr.) u Dolini kraljeva i u Dolini kraljica. Te grobnice su se gradile duboko ispod zemlje kako bi se sačuvale od kradljivaca grobnica. Krađe su tijekom tisuća godina bile veliki problem, jer su grobnice sadržavale razna blaga kao što su vaze, nakit, zlatne maske i slični predmeti, često napravljeni od zlata.⁵³

⁴⁴ El-Baz 1999: 418-419.

⁴⁵ Mediteranska obala sjevernog Sinaja, između Sueskog kanala i Gaze, služila je kao most koji je spajao Egipat i Aziju. Njegova rana povijest dokumentirana je u egipatskim i asirskim izvorima, a kasnija u grčko-rimskim, bizantinskim i islamskim. Sinaj je bio bogat zalihama tirkiza. Oren 1999: 895-900.; Mertz 2007: 54-55.

⁴⁶ Clayton 1994: 45-46.; Mertz 2007: 54-55.

⁴⁷ Mertz 2007: 54-55.

⁴⁸ Clayton 1994: 45-46.

⁴⁹ O'Neal 2008: 58.

⁵⁰ Kamen iz Palerma je fragmentirana bazaltna ploča koja je vjerojatno predak modernog brojanja dinastija. Spominje velik broj godina i događaja pa je značajan izvor za dinastijska razdoblja faraonskog Egipta. Jedan je od pet sačuvanih fragmenata kraljevskih anala iz Memfisa koji ispisuju liste egipatskih vladara od mitskih vremena do V. dinastije. Slični anali pisali su se i tijekom ranodinastijskog razdoblja, ali je Kamen iz Palerma jedan od najbolje sačuvanih primjera ove vrsta izvora. Baines 1999: 1082.; Tomorad 2016: 10.

⁵¹ Tomorad 2016: 314.

⁵² Bleiberg 2005: 20.; O'Neal 2008: 58.

⁵³ Mertz 2007: 277-278.; O'Neal 2008: 58.; Kuiper 2011: 154.; Tomorad 2016: 312.

Nevjerojatan je igrokaz sudbine da uza svu veličinu Khufuove piramide, njegovog pogrebnog broda i veličanstvenog stila pogrebnog namještaja njegove majke, ostaje samo jedan maleni portret samog kralja, koji je pronađen u Ozirisovu hramu u Abidosu. U neobičnom obrnutom smjeru možemo vidjeti da najmanji kip predstavlja graditelja najveće piramide, dok neki od najboljih višestrukih kipova koji postoje iz Starog kraljevstva predstavljaju graditelja najmanje piramide u Gizi, Menkauru.⁵⁴

Khafra

Khufuovi sinovi zvali su se Đedefra i Khafra. Đedefra je tijekom svoje kratkotrajne vladavine počeo graditi vlastitu piramidu u Abu Rowashu, osam kilometara sjeveroistočno od Gize, gdje je u sklopu piramidalnog kompleksa otkriven posmrtni hram, rupa sa solarnim brodom te malena piramida.⁵⁵ Solarni kult boga Ra zauzimao je sve važnije mjesto u staroegipatskoj religiji, što potvrđuje da je Đedefra prvi potvrđeni faraon koji se koristio epitetom „sin boga Ra“.⁵⁶ O samom Đedefri je malo toga poznato, ali se smatra da je on taj koji je završio očev pogrebni kompleks u Gizi i dodao mu solarne brodove.⁵⁷

Nakon njega na prijestolje je došao Khufuov sin Khafra. Kao i njegov otac, Khafra se prikazuje kao strog i despotski vladar.⁵⁸ Vladao je 26 godina te je dao sagraditi drugu najveću staroegipatsku piramidu na platou Gize visine 143,5 m, koja je također bila okružena velikim zagrobnim kompleksom i dolinskim hramom.⁵⁹ Khafrina piramida je bolje očuvana od mnogih drugih, dijelom zbog inovativne metode gradnje kod koje su se koristili ogromni blokovi vapnenca obloženi finim pločama.⁶⁰ Manja je od Khufuove, ali djeluje jednako velika zbog svoje pozicije na 10 metara višem dijelu platoa.⁶¹ Cijeli kompleks je trebao služiti kao hram za besmrtnog vladara nakon njegove smrti, sa statuama inkorporiranim u dizajn pogrebnih hramova i hramova u dolini. Nijedna statua iz pogrebnog hrama nije preživjela te se pretpostavlja da su se koristile u doba Novog kraljevstva.⁶² Upravo je na prostoru dolinskog hrama 1860. g. A. Mariette otkrio granitnu skulpturu Khafre kojeg štiti Horus⁶³ s raširenim

⁵⁴ Clayton 1994: 49.

⁵⁵ Kuiper 2011: 43.; Tomorad 2016: 60.

⁵⁶ Clayton 1994: 50.; Tomorad 2016: 60.

⁵⁷ Clayton 1994: 50.

⁵⁸ Hawass 2001: 231.; Bleiberg 2005: 24.

⁵⁹ Bard 2008: 141-142.; Tomorad 2016: 60.

⁶⁰ Hawass 2001: 229-231.

⁶¹ Clayton 1994: 53.; Bleiberg 2005: 24.; Kuiper 2011: 43.

⁶² Hawass 2001: 230.

⁶³ Horus je bog i simbol božanskog kraljevskog dostojanstva. Štovao se kao bog Sunca i neba. Sin je Izide i Ozirisa

krilima, jedno od najljepših i najpoznatijih djela staroegipatske skulpture⁶⁴. Khafra je poznat i po izgradnji velike Sfinge u obliku sjedeće životinje s ljudskom glavom i lavljim tijelom koja uz tri piramide na platou Gize predstavlja jedno od najpoznatijih arhitektonskih dostignuća Starog kraljevstva.⁶⁵

Poput velike piramide faraona Khufua i ova piramida ima nekoliko unutrašnjih hodnika koji vode do pogrebne komore smještene u središtu piramide. Ispred piramide nalaze se ostaci posmrtnog hrama posvećenog kultu faraona te manja satelitska piramida.⁶⁶ Khafrina piramida, izvorno nazvana „Khafra je velik“, nalazi se južno od Khufuove i ima dva ulaza sa sjeverne strane. Prvi ulaz se otvara u piramidu oko 11 m iznad razine tla, dok je drugi ulaz usječen u kamenu podlogu.⁶⁷ Gornji ulaz je možda bio za radnike za vrijeme izgradnje piramide, ali postojanje više ulaza također može ukazivati na promjenu plana u izgradnji. Oba ulaza vode u horizontalni prolaz s dvije komore od kojih se u jednoj nalazi sarkofag.⁶⁸ Posmrtni hram bio je povezan gotovo 500 m dugim prilaznim putem s hramom u dolini te s hramom Sfinge. Piramida je nekad bila okružena okolnim zidom koji ju je štutio od vanjskog svijeta.⁶⁹ Kompleks se poistovjećuje s Khafrom zbog natpisa na granitnim blokovima sa zapadnog ulaza hrama u dolini te su neki od njegovih kipova pronađeni razbijeni u hramu u dolini, što sugerira da je kompleks djelomično uništen tijekom prvog međurazdoblja.⁷⁰ U Bubastisu⁷¹ je pronađen blok, vjerojatno od granita kao Keopsov, koji unutar okvira spominje Khafrino ime. Blok tvrdog kamena koji spominje Khafrino ime je pronađen ponovno iskorišten u izgradnji piramide faraona Amenemhata I. u Lištu. Jedan sličan je pronađen i u Tanisu.⁷² Zadnja važna osoba iz dinastije IV. koja je pokopana u Gizi, kraljica Khent-kauu-s, koja je živjela do vremena V. dinastije, imala je uz natpise na granitu i neke vapnenačke reljefe, ali su prilično

te očev osvetnik. Jedno je od najstarijih egipatskih božanstava te se pojavljuje još u ranim preddinastijskim kulturama. U djelima „Spor Horusa i Seta“ i Plutarhovoju „Izidi i Ozirisu“ opisana je njegova borba sa stricem Setom. Borba je završila na sudu nakon čega mu je vraćeno pravo na prijestolje Gornjeg i Donjeg Egipta. Faraon se štovao kao utjelovljenje Horusa i gospodar zemlje. Prikazuje se u obliku sokola. Meltzer 2001: 119-122.; Tomorad 2016: 271.

⁶⁴ Hawass 2001: 230.; Bleiberg 2005: 26.; Tomorad 2016: 60.

⁶⁵ Bleiberg 2005: 26.; Bard 2008: 141-142.; Tomorad 2016: 60.

⁶⁶ Tomorad 2016: 317.

⁶⁷ Hawass 1999: 408-412.

⁶⁸ Hawass 1999: 408-412.

⁶⁹ Hawass 2001: 230.; Tomorad 2016: 317.

⁷⁰ Hawass 1999: 408-412.

⁷¹ Bubastis je bio kulturno središte božice Bastet. Njegovi ostaci nalaze se na području današnjeg naselja Tell Basta u istočnoj delti Nila, oko 80 km sjeverno od Kaira. Bio je stalno naseljen od Starog kraljevstva do kraja rimske vladavine. Najveći uspon doživio je tijekom XXII. dinastije kad je uz Tanis bio glavno političko središte Donjeg Egipta. Površina Bubastisa je iznosila oko 75 ha te se procjenjuje da je mogao imati oko 95 000 stanovnika. Tomorad 2016: 242.

⁷² Stevenson 1949: 158-159.

oštećeni i sačuvani su samo manji fragmenti.⁷³

Khafrin hram u dolini, kao i njegov piramidalni hram, je najbolje očuvani dolinski hram u Gizi. Kao i piramidalni hram, njegov konstrukcijski materijal se sastojao od blokova monolitnog vapnenca obloženih ili granitom ili egipatskim alabasterom.⁷⁴ Hram u dolini sadržavao je 23 statue Khafre, uključujući njegov poznati kip na kojem ga štiti Horus sa raširenim krilima, koji se danas nalazi u muzeju u Kairu.⁷⁵ Khafrin pogrebni hram, veći i očuvaniji od očevog, daje nam uvid u generalnu shemu svih sličnih objekata. Ulazeći u masivnu pravokutnu građevinu sa nasipa sa istočne strane dolazi se do uskog predvorja i dvije dvorane čiji krovovi su napravljeni od pravokutnih stupova od granita. Nakon toga slijedi veliko otvoreno dvorište sa svih strana okruženo monumentalnim kolonadama.⁷⁶ Iza dvorišta je red od pet malih soba, zvani serdabi, za pet statua kralja – skulpturalni portreti kralja za svako od njegovih pet službenih imena. Na krajnjem dijelu hrama, zatvorenog za sve osim za svećenike, bili su svetište i skladište za svete predmete korištene u pogrebnom procesu za preminulog vladara.⁷⁷ Granitna obloga Khafrinog hrama ukazuje na štedljivo korištenje monumentalnih natpisa u udubljenom reljefu u velikom dvorištu piramidalnog hrama te u velikom dvorištu hrama u dolini.⁷⁸ Hram u podnožju nasipa ima slično predvorje i ulazni hodnik kao i pogrebni hram. Pokraj nasipa, sjeverozapadno od ovog hrama stoji znamenita velika Sfinga.⁷⁹ U današnjem svijetu riječ „hram“ obično označava svetište ili bogomolju. Međutim, u starom Egiptu građevine koje su se nazivale hramovima imale su brojne uloge. Neke su bile pogrebni hramovi, izgrađeni za komemoraciju preminulog faraona ili da služe kao vječno prebivalište njegove duše, tzv. ka-hramovi. Drugi su izgrađeni primarno u političke svrhe.⁸⁰ Neki su izgrađeni za slavlje kraljevog jubileja, administrativne svrhe i utvrde.⁸¹ Čak i oni koji su imali primarno religijsku svrhu nisu bili bogomolje u smislu kao što su današnje crkve i hramovi. Na njih se više gledalo kao na kuće bogova i izgrađeni su kao mjesta koja bi služila potrebama tih bogova. Ljudi nisu dolazili u te hramove na organizirana bogoslužja.⁸² Međutim, u hramovima su se često odvijale ceremonije. Kad bi se osnivao novi hram izvodila se ceremonija posvećivanja tla. Tijekom same ceremonije faraon je novoosnovani hram

⁷³ Stevenson 1949: 158-159.

⁷⁴ Bleiberg 2005: 26.; Bard 2008: 141-142.

⁷⁵ Hawass 2001: 230.; Bleiberg 2005: 26.; Tomorad 2016: 60.

⁷⁶ Hayes 1953: 62-63.; Bard 2008: 141.

⁷⁷ Hayes 1953: 63.

⁷⁸ Stevenson 1949: 158-159.

⁷⁹ Hayes 1953: 63.; Clayton 1994: 55.; Tomorad 2016: 317.

⁸⁰ Hayes 1953: 63.; Bleiberg 2005: 45-46.; O'Neal 2008: 58.

⁸¹ O'Neal 2008: 58.; Tomorad 2016: 255.

⁸² O'Neal 2008: 58.

posvećivao božanstvu koje ga je potom trebalo nastanjivati. Druge ceremonije izvodile su se u „običnim“ i posmrtnim hramovima na prostoru cijelog Egipta. Uz dnevne rituale tijekom godine u hramovima su se izvodili i festivali.⁸³ Većina egipatskih festivala bila je asocirana sa kultom određenog božanstva, isto kao što je svaki hram bio posvećen određenom bogu ili više bogova.⁸⁴ Festivali su bili jedinstvena prilika da običan egipatski puk bude u izravnom doticaju sa bogovima i ritualima tijekom kojih su se okupljali izvan hramskih zidina i sudjelovali u procesijama, koje su obično uključivale prenošenje božanske statue na malim pomičnim svetim barkama po zemlji i vodi. Scene ovakvih festivala mogu se vidjeti na zidovima hramskih kompleksa u Karnaku i Luksoru.⁸⁵ U antičko doba se vjerovalo da je Khafrina piramida potpuno prazna, bez ulaza i unutrašnjih komora.⁸⁶ To se ispostavilo krivo, jer je imala ne jedan, nego dva ulaza na sjevernoj strani (to je bila norma za piramide iz Starog kraljevstva). Prolazi od ta dva ulaza se spajaju i vode do pogrebne komore, smještene otprilike u sredini piramide i izrezane iz stijene u razini tla. Krov komore sastoji se od velikih vapnenačkih blokova nagnutih pod kutom koji reflektira vanjsko kućište piramide.⁸⁷ Iznutra ima mnogo jednostavniji dizajn od Khufuove piramide.⁸⁸

Kao i za mnoge druge vladare IV. dinastije, za Khafru ima malo pisanih podataka. Poznate su njegove dvije supruge: Meresankh II., kćer njegovog brata Kawaba, i glavna kraljica Khamerernebti.⁸⁹ Njegov sin Menkaura ga je naslijedio i izgradio treću piramidu u Gizi.⁹⁰ Poznata su i druga dvojica sinova: Nikaure i Sekhemkare. Kćer Khamerernebti II. postala je Menkaurina glavna kraljica.⁹¹ Politički događaji iz doba njegove vladavine mogu se iščitati iz arheoloških ostataka i rijetkih natpisa, koji ukazuju da su radnici eksploatirali kamenolome diorita u Toški u Nubiji⁹² i da su se i dalje događale ekspedicije na Sinaj zbog sirovina.⁹³ Veći dio svoje povijesti Egipat je uvezio drva za građevinske projekte iz Nubije i

⁸³ Ayad 2008: 463-464.; Tomorad 2016: 267-268.

⁸⁴ Ayad 2008: 463-464.

⁸⁵ Tomorad 2016: 267-268.

⁸⁶ Clayton 1994: 53.

⁸⁷ Clayton 1994: 53-54.; Tomorad 2016: 317.

⁸⁸ Bard 2008: 141.; Hawass 1999: 408-412.

⁸⁹ Hawass 2001: 229-231.

⁹⁰ Bard 2008: 143-144.; Kuiper 2011: 43.

⁹¹ Hawass 2001: 239-231.

⁹² Nubija je bila dio doline rijeke Nil u kojoj su živjeli Nubijci, obuhvaćajući regiju od Asuana na sjeveru uzvodno do ed-Debbe. Nalazila se južno od Egipta i dijelila na Donju Nubiju (od prvog do drugog katarakta rijeke Nil) i Gornju Nubiju. Prostirala se sve do središnjeg Sudana, uključujući područja pod kontrolom Kušitskog kraljevstva. Nije uvijek postojala jasna granica između Egipta i Nubije. Strateška važnost naselja Elefantine (na otoku na nizvodnom kraju prvog katarakta) i Asuana učinili su ih de facto granicom. Stari Egipćani bili su zainteresirani za Nubiju zbog njezinog rudnog bogatstva, osobito zlata i kamena, te zbog kontrole trgovine. Welsby 2001: 551-557.; Beetz 2008: 90.

⁹³ Clayton 1994: 43.; Hawass 2001: 231.; Mertz 2007: 54-55.

južnije, kao i iz Levanta.⁹⁴

Velika Sfinga

Velika Sfinga je sastavni dio Khafrinog pogrebnog kompleksa i vjerojatno je isklesana od vapnenačke stijene preostale od blokova za izgradnju obližnje Khufuove piramide. Prikazuje lava sa ljudskom glavom u sjedećem položaju koji predstavlja Re-Harakhte, boga Sunca pri njegovom istočnom izlasku u zoru.⁹⁵ Vjeruje se da njezino lice prikazuje Khafru i prema tome je najstariji kraljevski portret velikih razmjera. Visoka je oko 20 m i široka 73 m.⁹⁶ Lavlje tijelo kombinirano sa faraonovom glavom bilo je važan simbol njegove moći da zaštiti državu od neprijatelja. Tijelo skulpture je 22 puta veće od tijela životinje lava, a glava 30 puta veća od prosječne ljudske glave.⁹⁷

Veći dio zadnjih četiri i pol tisućljeća bila je obavijena pijeskom. Budući da nije više zaštićena pijeskom primijećeno je oštećenje, osobito zbog podizanja podzemnih voda. Veliki komad kamena težine 33 kg pao je s njezinog desnog ramena u veljači 1988., no to je obnovljeno i započeo je program njezine zaštite.⁹⁸ Ispred velike Sfinge stoji njezin hram i hram posvećen Horemakhetu koji je dao izgraditi Amenhotep II.⁹⁹, faraon iz XVIII. dinastije.¹⁰⁰ Neobičan hram posvećen Sfingi nije nikad dovršen. Ima dvorište planski slično onom iz Khafrinog pogrebnog hrama i dva svetišta istočno i zapadno, što nije uobičajeno.¹⁰¹ Sfinga je isklesana iz ogromne prirodne formacije u vapnenačkoj podlozi te su čak i blokovi u hramu u dolini identificirani kao vapnenac izvađen iz okolice Sfingina tijela.¹⁰² Mali komadi kamena na Sfinginom tijelu i šape su dodani kasnije. Spomenik je bio obnavljan i dograđivan veći broj puta kroz povijest: za vrijeme XVIII. i XXVI. dinastija, u grčko-rimskom razdoblju i u 20. stoljeću.¹⁰³

⁹⁴ Beetz 2008: 152.

⁹⁵ Clayton 1994: 55.; Tomorad 2016: 258.

⁹⁶ Clayton 1994: 55.; Bard 2008: 141.

⁹⁷ Bleiberg 2005: 26.

⁹⁸ Clayton 1994: 55.

⁹⁹ Amenhotep II. bio je jedan od faraona XVIII. dinastije (vladao je o. 1427. – o. 1400. pr. Kr.). U povijesti je poznat kao jedan od prvih „vladara sportaša“ koji se na svojim spomenicima često prikazuje u atletskim pozama. Tijekom svoje dugogodišnje vladavine poveo je dva vojna pohoda na prostor Sirije. Nastavio je neprijateljstva s Mitanima s kojima je kasnije sklopio savezništvo. Primaio je bogate darove od vladara Mitana, Babilonije i Hetita. Poduzimao je graditeljske projekte te je postavio temelje božanskog dostojanstva kraljica. Pokopan je u Dolini kraljeva. Tomorad 2016: 93-94.

¹⁰⁰ Bleiberg 2005: 26.; Bard 2008: 141-142.; Tomorad 2016: 93.; 258.

¹⁰¹ Bard 2008: 141.

¹⁰² Clayton 1994: 55.; Bard 2008: 141.

¹⁰³ Bard 2008: 141-142.

Istočno od doline i Sfinginih hramova bila je luka iz koje su se barkom donosili materijali i zalihe. Ako nije bila puno cijelu godinu, vjerojatno se punila vodom za vrijeme sezona poplava i bila je vjerojatno napajana kanalima. Kamena konstrukcija nekad nazivana pristanište se nalazi istočno od Sfinge te se možda nastavljala i ispred hrama u dolini.¹⁰⁴ Na jednoj steli Tutmozis IV.¹⁰⁵ opisuje kako je zaspao pod Sfinginim vratom. U snu mu se pojavila Sfinga i rekla mu da će postati kralj ako očisti pijesak oko njezinog spomenika i obnovi ju.¹⁰⁶ Vjeruje se da je izgrađena negdje u 3. tisućljeću pr. Kr., najvjerojatnije za vrijeme IV. dinastije (2723 – 2563 pr. Kr.).¹⁰⁷ Gleda prema istoku i možda je bila izgrađena kao čuvar za piramide na platou Gize koje leže iza nje. Susjedni hram je izgrađen od blokova težine do 200 tona koji su izrezani za vrijeme klesanja Sfinge.¹⁰⁸

Menkaura

Menkaura je bio sin Khafre i Khamerernebti I. i zadnji je kralj IV. dinastije. Izgradio je najmanju od tri piramide u Gizi. Piramida, nazvana „Menkaura je velik“ visoka je 66 m i izgrađena je od lokalnog vapnenca s finom oblogom vapnenca iz kamenoloma Tura, kao i druge piramide. Međutim, najnižih šesnaest slojeva bilo je obloženo granitom, ali su blokovi ostali neobloženi.¹⁰⁹ Piramida je nezavršena i njezina masa je tek 1/10 mase najveće, Khufuove piramide. Jugoistočni uglovi sve tri piramide poravnati su dijagonalno.¹¹⁰ Iako su se klasični autori slagali da je treća piramida u Gizi Menkaurina to je službeno potvrđeno tek u prvoj polovici 19. stoljeća, kad je pronađen natpis na stropu jedne od kraljičinih piramida.¹¹¹

Menkaurina piramida vjerojatno je ostala nezavršena tijekom njegovog života te ju je dao završiti sin i nasljednik Šepseskaf¹¹² tijekom svoje kratkotrajne vladavine. Malena izdvojena

¹⁰⁴ Bard 2008: 142.

¹⁰⁵ Tutmozis IV. bio je jedan od faraona XVIII. dinastije. Vladao je kratko (o. 1400. – o. 1390. pr. Kr.). Njegovu vladavinu obilježila je sve veća prijetnja hetitskog kraljevstva državi Mitana pa su stoga oni tražili pomoć od svojih saveznika. Kako bi potvrdio svoje savezništvo otišao je u Nahrin gdje je kao zalog novog zajedništva sklopio brak s kćeri mitanskog kralja Artatama I. Za vrijeme njegov vladavine zabilježeni su brojni graditeljski pothvati na cjelokupnom području Egipta. Pokopan je u Dolini kraljeva. Tomorad 2016: 93-94.

¹⁰⁶ Yurco 1999: 818-819.; Bard 2008: 141-142.; 818-819.

¹⁰⁷ O'Neal 2008: 58.

¹⁰⁸ Bleiberg 2005: 26.; O'Neal 2008: 58.

¹⁰⁹ Lacovara 1999: 419.; Bleiberg 2005: 26-27; Tomorad 2016: 317.

¹¹⁰ Bard 2008: 143.

¹¹¹ Clayton 1994: 57.

¹¹² Šepseskaf je izabrao sasvim drukčiji tip posljednjeg počivališta od njegovih prethodnika. Podigao je grobnicu u Sakari i time se vratio groblju koje je 150 godina ranije koristio faraon Đoser. Grobnica je gigantska struktura u pravokutnom obliku, ne više u obliku piramide. Naziv na arapskom joj je bio Mastabat el – Fara'un (Mastaba faraona). Točan razlog za promjenu lokacije nije poznat. Bleiberg 2005: 28-29.; Bard 2008: 143.

piramida bila je okružena zagrobnim kompleksom koji je bio povezan s dolinskim hramom.¹¹³ Tijekom njegovog iskopavanja iskopane su tri kompletne i jedna fragmentirana trijada Menkaure te skulptura od crnog kamena koja prikazuje Menkauru i njegovu kraljicu u stojećem položaju.¹¹⁴ Do grobne komore dolazi se silaznim prolazom djelomično obloženim granitom. Grobna komora koja je sadržavala sarkofag ima zasvođeni strop i u cijelosti je izgrađena od granita. Tri male piramide kraljica nalaze se sa južne strane.¹¹⁵

Donji slojevi vanjskog dijela piramide bili su od crvenog granita iz Asuana, od čega je veliki dio preživio do danas. Gornji dijelovi su bili od svjetlucavog bijelog vapnenca iz Tura.¹¹⁶ Složeni raspored unutarnjih prolaza i prostorija uključuje podzemnu grobnu komoru obloženu granitom, moguću komoru za kipove i komoru s lažnim dizajnom vrata uklesanim na zidovima. U grobnoj komori bio je raskošni izrezbareni sarkofag, koji je potonuo zajedno s brodom u mediteranskoj oluji prilikom njegovog prijenosa u Englesku.¹¹⁷

Menkaura je naslijedio svog oca oko godine 2532. pr. Kr. i vladao do 2504. pr. Kr. Suprotno svojim prethodnicima njegova vladavina bila je dobronamjerna: otvarao je hramove i ukidao mnoge represivne mjere svojih prethodnika. Prema legendi to je bila uvreda bogovima. Vjeruje se da je njegova vladavina trajala 28 godina.¹¹⁸ Postojale su razne pretpostavke o tome zašto je treća piramida manja od prethodne dvije: možda je na platou Gize ostalo premalo prostora za izgradnju još jedne velike piramide, možda više nisu imali ekonomska ni ideološka sredstva za opravdanje izgradnje takvih spomenika, možda je to zato jer su se s vremenom počele graditi sve manje piramide, a hramski kompleksi sve veći. S druge strane, možda se treba zapitati zašto su piramide Khufua i Khafre toliko veće od ostalih iz Starog kraljevstva.¹¹⁹ Jedan od najimpresivnijih primjera skulptura iz Starog kraljevstva predstavlja kolosalni kip Menkaure od alabastera. Na skulpturi on nosi pokrivalo za glavu sa ureusom (kraljevskom kobrom) i kraljevski kilt.¹²⁰ U prirodnoj veličini i manji kipovi vladara pronađeni su u hramu u dolini, kao i par kipova kralja i njihova kraljica i niz trijada koje prikazuju Menkauru i božicu Hator¹²¹ zajedno. Osim skulptura pronađeno je i veliko skrovište

¹¹³ Bard 2008: 143.; Tomorad 2016: 61.

¹¹⁴ Tomorad 2016: 61.

¹¹⁵ Lacovara 1999: 419.; O'Neal 2008: 57.

¹¹⁶ Clayton 1994: 57.

¹¹⁷ Lacovara 1999: 419.; Bard 2008: 143.

¹¹⁸ Clayton 1994: 56-57.; Tomorad 2016: 56.

¹¹⁹ Bard 2008: 143-144.

¹²⁰ Clayton 1994: 420-421.

¹²¹ Hator je u starom Egiptu bila božica majka, veselja, majčinstva i ljubavi te jedna od najpoznatijih staroegipatskih božica i kći boga Sunca Ra. Često se štovala kao majka faraona i kao Horusova supruga. Jedan od najvažnijih staroegipatskih festivala bio je posvećen braku Horusa i Hator. Ikonografski se najčešće prikazuje kao žena duge kose obučene u dugu crvenu haljinu koja na glavi nosi kapu sa jastrebovom koja je okružena Sunčevim

kamenog posuđa.¹²²

Ostali spomenici u Gizi

Uz tri glavne piramide nalazile su se i manje piramide njihovih kraljica te grobnica kraljice Hetefereš.¹²³ Kraljica Hetefereš bila je Snofruova supruga i Khufuova majka. Ima povijesnu i arheološku važnost zbog svoje grobnice, jedine djelomično netaknute kraljevske grobnice iz starog vijeka.¹²⁴ Istraživači u Gizi su snimali fotografije istočno od Velike piramide kada su otkrili područje ispunjeno žbukom na vapnenačkoj podlozi. Mala grobna komora na dnu okna sadržavala je veliki kameni sarkofag okružen tisućama ulomaka keramičkih posuda, kamenog i bakrenog posuđa i vaza, kao i komadića zlatnih listića. Vlasnik grobnice je identificiran jer su zlatni hijeroglifi otkrili njezino ime i titule.¹²⁵ Kada je sarkofag otvoren ispostavilo se da je prazan, što znači da je grobnica najvjerojatnije bila opljačkana. Kraljičina stolica za nošenje, krevet, kutija za zavjese, stolica i baldahin značajni su kao primjeri najranijeg i najsloženijeg namještaja otkrivenog u antičkom svijetu.¹²⁶

Arheologija

Egipat i njegove starine privlačili su putopisce, povjesničare i geografe još tijekom razdoblja antike. Egipatske veze s minojskom i kretsko – mikenskom kulturom bile su razvijene još od Srednjeg kraljevstva, a brojni grčki mitovi govore o vezama Egipta i grčkog svijeta.¹²⁷

Engleski matematičar John Graves je 1639. za vrijeme svojeg boravka u Egiptu nacrtao prve nacрте piramida u Gizi i vršio njihova mjerenja. Rezultati njegovih mjerenja objavljeni su nekoliko godina kasnije u studiji o piramidama (*Pyramidographia*, 1646.).¹²⁸

Suprotno popularnom mišljenju, Napoleonova invazija na Egipat 1798. nije razlog zašto je Sfinga izgubila nos: izgubila je nos i bradu mnogo ranije. Lice su 1380. oštetili religiozni

diskom između kravljih rogova. U grobnicama, religijskim tekstovima i kipovima prikazuje se i u zoomorfnom obliku krave. Glavice brojnih staroegipatskih hramova ukrašene su njezinim likom, a njezini prikazi pronađeni su i u pulskoj areni. Tomorad 2016: 271.

¹²² Clayton 1994: 421.; Tomorad 2016: 192-195.

¹²³ Tomorad 2016: 60., 316.

¹²⁴ Der Manuelian 1999: 405.; Tomorad 2016: 316.

¹²⁵ Der Manuelian 1999: 405-406.

¹²⁶ Stevenson 1953: 23.; Der Manuelian 1999: 406-407.

¹²⁷ Tomorad 2017: 1.

¹²⁸ Tomorad 2017: 6.

fanatici, a kroz vrijeme oštećivali su je i vjetar i erozija pijeska. Dio brade, metar visoki komad pješčenjaka isklesan ukriženim pletenjem pronašao je među Sfinginim šapama Giovanni Baptiste Caviglia 1818. godine.¹²⁹

Talijan Giovanni Batista Belzoni bio je jedan od prvih pustolova koji su uz pomoć konzula pljačkali egipatske starine.¹³⁰ Početkom 1818. posjetio je Gizu i tamo se sukobio sa Drovettijevim ljudima koji su bezuspješno pokušavali ući u Khafrinu piramidu. Belzoni je uspio pronaći mali ulaz kojim se provukao u njezinu unutrašnjost i tako je postao prvi Europljanin kojem je to uspjelo.¹³¹ U svojoj knjizi je detaljno opisao svoja putovanja Egiptom, Nubijom i obalom Crvenog mora.¹³²

Važni istraživači na području Gize bili su i pomorac talijanskog podrijetla Giovanni Batista Caviglia, koji je od 1816. do 1819. tamo vršio iskopavanja, te Bernardino Drovetti, koji je zaposlio brojne istraživače dok je Belzoni boravio u Egiptu. Oni su uglavnom pljačkali hramove u okolici Tebe te su u nekoliko navrata uz pomoć dinamita pokušavali prodrijeti u piramide u Gizi.¹³³

Engleski istraživač Howard Vyse je 1837. pronašao sarkofag u Menkaurinoj piramidi i odlučio ga otpremiti u Englesku, ali je izgubljen u mediteranskoj oluji između Malte i Španjolske i nije nikad pronađen. Osim sarkofaga, pronašao je drveni lijes iz XXVI. dinastije koji je nosio Menkaurino ime.¹³⁴

Francuski egiptolog François Auguste Mariette je 1860. u Gizi otkrio glasoviti kip Khafre kojeg štiti Horus.¹³⁵

William Matthew Flinders Petrie ubraja se u one koji su svojim istraživanjima na terenu najviše doprinijeli razvoju egipatske arheologije. Čitajući knjigu o velikoj piramidi u Gizi autora Piazzia-Smitha zainteresirao se za egipatsku kulturu. S ocem posjetio Egipat i otkrio da su mjerenja u knjizi netočna pa je napisao vlastitu knjigu *The Pyramids and Temples of Gizeh*, koja je impresionirala članove Britanskog muzeja.¹³⁶ Redovno je svake godine objavljivao rezultate svojih istraživanja: napisao je više od 100 knjiga i više od 1000 članaka i recenzija.¹³⁷

George Andrew Reisner bio je prvi znameniti američki egiptolog te je izrazito važan njegov rad na području Gize. Još 1908. je započeo iskopavanja kod Gize, a nalazi koje je tamo

¹²⁹ Clayton 1994: 52.; Bard 2008: 5-8.; Kuiper 2011: 27.

¹³⁰ Clayton 1994: 53.; Kuiper 2011: 179.; Tomorad 2017: 11.

¹³¹ Lesko 1999: 193.; Tomorad 2017: 11-12.

¹³² Belzoni 1820: 5.

¹³³ Tomorad 2017: 15.

¹³⁴ Lacovara 1999: 419.; Bleiberg 2005: 27.

¹³⁵ Clayton 1994: 52.; Hawass 2001: 230.; Bleiberg 2005: 26.; Tomorad 2017: 18-19.

¹³⁶ Drower 1999: 743-744.; Bard 2008: 11-12.; Tomorad 2017: 22.

¹³⁷ Drower 1999: 745.

našao su ga učinili slavnim.¹³⁸ Na lokalitetu u blizini piramide faraona Menkaure pronašao je tri kompleta i jednu fragmentiranu trijadu na kojima je prikazan faraon u društvu božica. Kod Gize je 1913. pronašao i grobnicu Impija iz vremena IV. dinastije sa sačuvanim sarkofagom, posuđem i nakitom, 1925. grobnicu kraljice Hetefereš, žene faraona Snofrua i majke faraona Khufua kao i grobnicu kraljice Meresankh III., praunuke kralja Khufua. Terenska istraživanja nastavio je sve do 1942. kad ga je kada ga je sustigla smrt u Gizi.¹³⁹

Slavni egipatski arheolog Selim Hassan je tijekom iskopavanja Gize u sezoni 1929. - 1930. otkrio brojne statue od pečene zemlje iz grobnice Mersuankha koje se danas čuvaju u Egipatskom muzeju u Kairu.¹⁴⁰

Kamal el-Mallakh je 1954. otkrio Khufuov solarni brod od cedrenog drva koji se danas čuva u Brodskom muzeju u Gizi. Unatoč Khufuovoj važnosti, njegov jedini portret pronašao je Flinders Petrie 1903. u starom Osirisovom hramu u Abidosu.¹⁴¹

Egipatski arheolog Zahi Hawass također se bavio istraživanjima Gize te je 1995. u blizini Khafrinog hrama iskopao kanal.¹⁴² Petrie je smatrao da su barake zapadno od Khafrine piramide bile za radnike, ali su Hawass i Lehner potvrdili da tamo nije bilo naselja.¹⁴³

Mark Lehner je, kao i Petrie, istraživao dimenzije Velike piramide. Iako je prikupljeno mnogo informacija, još uvijek ima neodgovorenih pitanja o njoj.¹⁴⁴ Sa svojim timom još uvijek vodi *The Giza Plateau Mapping Project* posvećen istraživanju topografije i geologije platoa Gize, konstrukcije i funkcije Sfinge, piramida, povezanih grobnica i hramova i starih gradova u blizini. Pomoću suvremene tehnologije modelira se drevna konfiguracije Gize i detaljni računalni model Sfinge koji je od iznimne vrijednosti za istraživanje i njezino očuvanje.¹⁴⁵

Na sveučilištu Harvard pokrenuta je neprofitabilna međunarodna inicijativa „Giza Project“ kojoj je cilj putem digitalne tehnologije prikupljati, čuvati i predstavljati arheološke zapise o piramidama u Gizi i okolnim grobnicama i naseljima. Projekt upravlja vjerojatno najvećim svjetskim digitalnim arhivom materijala o Gizi. Podaci se koriste za izradu impresivnih rekonstrukcija 3D modela i drugih medija te razvijanje moćnih novih tehnologija učenja i istraživačkih alata.¹⁴⁶

¹³⁸ Bard 2008: 12.; Tomorad 2017: 24.

¹³⁹ Clayton 1994: 49.; Der Manuelian 1999: 805-806.; Tomorad 2017: 25.

¹⁴⁰ Tomorad 2017: 29.

¹⁴¹ Clayton 1994: 48-49.

¹⁴² Bleiberg 2005: 26.; Bard 2008: 15.

¹⁴³ Hawass 1999: 423.

¹⁴⁴ Hawass 1999: 414.

¹⁴⁵ *The University of Chicago: Institute for the Study of Ancient Cultures*, „The Giza Plateau Mapping Project (GPMP)“. [<https://isac.uchicago.edu/research/projects/giza-plateau-mapping-project-gpmp-0>]. (8.6.2024.)

¹⁴⁶ *Digital Giza: the Giza Project at the Harvard University*, „About the Giza Project“.

Pokrenut je i portal *The Giza Archives* koji pruža sveobuhvatan online izvor za znanstvena istraživanja o Gizi s ogromnim brojem zapisa, fotografija, karata, zapisa iz dnevnika ekspedicija i ostalih podataka.¹⁴⁷

Turizam

Piramide u Gizi su još od antike privlačile brojne putnike, kao što su Herodot, rimski državnici (Pompej, Cezar, Oktavijan...), arapski putnici (7-16. st.) i kasnije Europljani (istraživači i mletački trgovci).¹⁴⁸ Hrvatski putnici su obilazili piramide još od 16. stoljeća, iako mnoga imena nisu sačuvana. Neki od poznatijih su bili Juraj Hus, Fran Gundrum Oriovčanin, Ivan Meštrović, Ruža Meštrović, Grga Novak i Vladimir Nazor.¹⁴⁹

Giza je postala popularna turistička atrakcija razvojem turizma sredinom 19. stoljeća.¹⁵⁰ Elitni turisti krstarili su Nilom jedrenjacima i parobrodima te su se u lukama počeli graditi hoteli. Pojavili su se profesionalni fotografi i vodiči.¹⁵¹ Danas se na prostoru Gize mogu vidjeti piramide Khufua, Khafre, Menkaure i njihovih kraljica, Velika Sfinga, grobnica kraljice Hetefereš, dolinski hramovi, Muzej solarnog broda te *Grand Egyptian Museum* koji se uskoro treba otvoriti.¹⁵²

Broj turista koji su posjećivali Egipat smanjio se zbog Arapskog proljeća 2011. g. i pogoršanja sigurnosne situacije te početkom 2020. g. zbog epidemije Covid-19.¹⁵³ Međutim, 2023. g. Egipat je posjetilo rekordnih 14.9 milijuna turista, čime je nadmašen dotadašnji rekord iz 2010. g. Ministar turizma Ahmed Assa uspjeh pripisuje zajedničkim naporima između ministarstava, privatnog sektora i strateških partnera. Istaknuo je predanost ministarstva razvoju održivog turizma, što znači uravnotežiti gospodarski rast, očuvati okoliš i kulturnu baštinu te donijeti gospodarsku i društvenu korist državi. Kao najznačajnije ciljeve naveo je olakšavanje procesa putovanja za turiste udvostručenjem broja zrakoplovnih linija, poboljšanje investicijskog okruženja za turizam, povećanje broja hotelskih soba te podizanje ukupnog turističkog iskustva i kvalitete turističkih usluga u zemlji.¹⁵⁴

[<http://giza.fas.harvard.edu/about/>]. (8.6.2024.)

¹⁴⁷ *The Giza Archives*, „About the Giza Archives“. [<http://gizapyramids.org/static/html/about.jsp>]. (8.6.2024.)

¹⁴⁸ Tomorad 2023: 314-317.

¹⁴⁹ Tomorad 2020: 21-27.

¹⁵⁰ Tomorad 2020: 125.

¹⁵¹ Tomorad 2023: 664-665.

¹⁵² Tomorad 2023: 84-86; *Grand Egyptian Museum* „Home“. [<https://grandegyptianmuseum.org/>]. (10.6.2024.)

¹⁵³ Tomorad 2023: 665.

¹⁵⁴ *Visa Guide*, „Egypt Sets New Record With 14.9 Million Tourists in 2023“. [<https://visaguide.world/news/egypt-sets-new-record-with-14-9-million-tourists-in-2023/>]. (10.6.2024.)

Ministarstvo turizma i antikviteta na web stranici „Ministry of Tourism and Antiquities“ donosi detaljan pregled znamenitosti sa svim informacijama o njima. Sadržaj je podijeljen na muzeje, znamenitosti i spomenike, podvodne znamenitosti, događaje i sadržaje za djecu. Pruža detaljne podatke o muzejima i znamenitostima, njihove fotografije, cijene ulaznica, radna vremena te bojanke i kvizove za djecu. Ova web stranica pruža mnogo fotografija i članaka vezanih uz plato Gize.¹⁵⁵

Mnoge informacije mogu se pronaći i na portalu „Grand Egyptian Museum“, koji se još uvijek gradi u Gizi. Još 2003. je objavljen pobjednik natječaja za arhitektonski dizajn muzeja. Sredstva su skupljena 2005. i tada je počela njegova gradnja. Očekivalo se da će biti otvoren u proljeće 2024. g.¹⁵⁶ Otvaranja su dosad bila odgađana zbog Arapskog proljeća 2011., pandemije Covid-19 i trenutne nestabilne situacije u Izraelu.¹⁵⁷

Zaključak

Piramide u Gizi su jedna od najpoznatijih povijesnih znamenitosti na svijetu, a najveća, Khufuova, jedina je preživjela od sedam čuda antičkog svijeta. Građene su u doba Starog kraljevstva, IV. dinastije, koja je poznata po velikim graditeljima piramida. O piramidama na području Gize još uvijek postoji mnoštvo nedoumica i neodgovorenih pitanja i dvojbi oko toga zašto je nešto građeno takvo kakvo jest. Njihova istraživanja još uvijek se nastavljaju, a brojni znanstveni projekti usmjereni su prema njihovom očuvanju i otkrivanju novih informacija. S razvojem turizma početkom sedamdesetih godina 19. stoljeća piramide postaju moderna egipatska turistička atrakcija te ih sve do današnjih dana posjećuju mnogobrojni posjetitelji Kaira i njegove okolice. Zaključno se može reći da piramide imaju ogromnu povijesnu, kulturnu, znanstvenu i turističku važnost te da i dalje fasciniraju znanstvenike i zaljubljenike u povijest.

¹⁵⁵ *Ministry of Tourism and Antiquities*, „Discover Egypt's Monuments“. [<https://egy monuments.gov.eg/#>]. (10.6.2024.)

¹⁵⁶ *Grand Egyptian Museum* „Home“. [<https://grandegyptianmuseum.org/>]. (10.6.2024.)

¹⁵⁷ *Independent*, „A first look inside world's largest museum – with 22 mummies and an Indiana Jones moment“. [<https://www.independent.co.uk/travel/north-africa-middle-east/egypt/great-egyptian-museum-cairo-opening-b2514294.html>]. (13.6.2024.)

BIBLIOGRAFIJA

Internetski portali

- The Giza Archives*, „About the Giza Archives“. [<http://gizapyramids.org/static/html/about.jsp>]. (8.6.2024.)
- Digital Giza: the Giza Project at the Harvard University*, „About the Giza Project“. [<http://giza.fas.harvard.edu/about/>]. (8.6.2024.)
- The University of Chicago: Institute for the Study of Ancient Cultures*, „The Giza Plateau Mapping Project (GPMP)“. [<https://isac.uchicago.edu/research/projects/giza-plateau-mapping-project-gpmp-0>]. (8.6.2024.)
- Visa Guide*, „Egypt Sets New Record With 14.9 Million Tourists in 2023“. [<https://visaguide.world/news/egypt-sets-new-record-with-14-9-million-tourists-in-2023/>]. (10.6.2024.)
- Ministry of Tourism and Antiquities*, „Discover Egypt's Monuments“. [<https://egy monuments.gov.eg/#>]. (10.6.2024.)
- Grand Egyptian Museum* „Home“. [<https://grandegyptianmuseum.org/>]. (10.6.2024.)
- Independent*, „A first look inside world's largest museum – with 22 mummies and an Indiana Jones moment“. [<https://www.independent.co.uk/travel/north-africa-middle-east/egypt/great-egyptian-museum-cairo-opening-b2514294.html>]. (13.6.2024.)

Popis literature

- Ayad, Mariam F. (2008). „Festivals“. U: Bogucki, Peter (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, sv. 1. New York: 463-464.
- Bard, Kathryn A. (2008). *An Introduction to the Archaeology of the Ancient Egypt*. London.
- Baines, John (1999). „Writing, Invention and Early Development“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia of the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 1080-1084.
- Belzoni, Giovanni B. (1820.) *Narrative of the Operations and recent Discoveries in Egypt and Nubia*. London.
- Betz, Kirk H. (2008). „Nubia“. U: Bogucki, Peter (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, sv. 1. New York: 90.
- Betz, Kirk H. (2008). „Building Techniques and Materials: Egypt“. U: Bogucki, Peter (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, sv. 1. New York: 152-154.

- Bleiberg, Edward I. (2004.). *Arts and Humanities through the Eras: Ancient Egypt (2675 – 332, B.C.E.)*. Farmington Hills.
- Butzer, Karl W. (1999). „Climate“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 227-228.
- Butzer, Karl W. (1999). „Climatic History“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 228-232.
- Clayton, Peter A. (1994). *Chronicle of the Pharaohs*. London.
- Der Manuelian, Peter (1999). „Giza, Hetepheres Thomb“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 405-408.
- Der Manuelian, Peter (1999). „Reisner, George Andrew“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 805-806.
- Diamond Reed, Kelly-Anne (2008). „Climate and Geography: Egypt“. U: Bogucki, Peter (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, sv. 1. New York. 239-244.
- Dodson, Aidan (1999). „Carter, Howard“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 221-222.
- Dodson, Aidan (1999). „Tutankhamen, tomb of“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 1044-1048.
- Drower, Margaret S. (1999). „Petrie, Sir William Matthew Flinders“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 743-745.
- El-Baz, Farouk (1999). „Giza, Khufu Pyramid Sun Barks and Boat Pit“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 418-419.
- Hayes, William C. (1953) *The Scepter of Egypt: a Background for the Study of the Egyptian Antiquities in the Metropolitan Museum of Art*, sv. 1-2. New York.
- Hawas, Zahi (1999). „Giza, Khafre Pyramid Complex“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 408-412.
- Hawas, Zahi (1999). „Giza, Workmen’s Community“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 423-427.
- Hawass, Zahi (2001). „Khafre“. U: Redford, Donald B. (ur.) *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, sv. 2. New York: 229-231.
- Jeffreys, David (1999). „Memphis“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 587-591.
- Kuiper, Kathleen (2011). *Ancient Egypt from Prehistory to the Islamic Conquest*. New York.
- Meltzer, Edmund S. (2001). „Horus“. U: Redford, Donald B. (ur.) *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, sv. 2. New York: 119-122.

- Lacovara, Peter (1999). „Giza, Menkaure Pyramid Complex“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 419-422.
- Lehner, Mark (1999). „Pyramids (Old Kingdom), Construction of“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 778.
- Lesko, Barbara S. (1999). „Belzoni, Giovanni Baptista“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 193-194.
- Lloyd, Alan B. (1999). „Herodotus“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 444-445.
- Mertz, Barbara (2007). *Temples, tombs and hieroglyphs: a Popular History of the Ancient Egypt*. New York.
- O'Neil, Michael J. (2008). „Architecture: Egypt“. U: Bogucki, Peter (ur.) *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, sv. 1. New York: 56-59.
- Oren, Eliezer D. (1999). „Sinai, North, Late Prehistoric and Dynastic Sites“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 895-900.
- Reisner, George A. (1942). *A History of Giza Necropolis*, sv.1. London
- Stevenson Smith, William (1949.) *A History of Egyptian Sculpture and Painting in the Old Kingdom*. London
- Stevenson Smith, William (1953.) „The Tomb of Hetep-heres“. *Bulletin of the Museum of Fine Arts*, no 284.: 23-30
- Teeter, Emily (1999). „Kingship“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 494-498.
- Tomorad, Mladen (2016). *Staroegipatska civilizacija sv. 1. Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb.
- Tomorad, Mladen (2017). *Staroegipatska civilizacija sv. 2. Povijest i kultura starog Egipta*. Zagreb.
- Tomorad, Mladen (2020). *Egipat u Hrvatskoj: hrvatska fascinacija staroegipatskom kulturom*. Zagreb.
- Tomorad, Mladen (2023). *Stari Egipat: povijest i kultura*. Zagreb.
- Yurco, Frank J. (1999). „Representational Evidence, New Kingdom Temples“. U: Bard, Kathryn A. (ur.) *Encyclopedia od the Archaeology of the Ancient Egypt*. London: 818-819.
- Welsby, Derek A. (2001). „Nubia“. U: Redford, Donald B. (ur.) *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt*, sv. 2. New York: 551-557.

Sažetak

Piramide u Gizi građene su tijekom IV. dinastije (o. 2613. – o. 2494. g. pr. Kr.). Njihovi najznačajniji graditelji bili su Khufu, Khafra i Menkaura. Prvi vladar IV. dinastije, Snofru, izgradio je prvu pravu piramidu. Piramidalni kompleks u Gizi izgrađen je između 2585. – 2510. g. pr. Kr. u blizini Kaira. Izgradnja je trajala dugo, i do 20 godina, a gradili su ih deseci tisuća ljudi. Od građevnih materijala su korišteni uglavnom nepečena blatna opeka i kamen. Khufova piramida, danas poznata i kao Velika Keopsova piramida, je najveća staroegipatska piramida i jedno je od sedam svjetskih čuda antičkog svijeta. Sve do 19. stoljeća bila je najveća građevina na svijetu. U njezinoj blizini pronađen je veličanstveni Khufuov solarni brod. Druga najveća piramida je Khafrina, koja je također okružena zagrobnim kompleksom i dolinskim hramom. Njegov hram je najbolje očuvani dolinski hram u Gizi. Znamenita Velika Sfinga je sastavni dio Khafrinog pogrebnog kompleksa te prikazuje lava sa ljudskom glavom u sjedećem položaju. Kroz stoljeća je često bila oštećivana, obnavljana i dograđivana. Menkaurina piramida je najmanja od tri glavne piramide i nije nikad bila završena. Postoje razne pretpostavke o tome zašto je manja od ostalih. Uz tri velike piramide nalaze se manje piramide njihovih kraljica te grobnica kraljice Hetefereš, Khufuove majke. Njezina grobnica je važna jer je jedina djelomično netaknuta grobnica iz starog vijeka. Piramide u Gizi kroz prošlost su privlačile razne putopisce, povjesničare i geografe. John Graves je 1639. nacrtao njihove prve nacрте i vršio prva mjerenja. Ostali važni istraživači bili su Giovanni Batista Belzoni, François Auguste Mariette, William Matthew Flinders Petrie, George Andrew Reisner, Mark Lehner i Zahi Hawass, ali i mnogi drugi. Piramide u Gizi su od antike privlačile putnike, ali se pravi turizam počeo razvijati od sredine 19. stoljeća. Danas Gizu i njene spomenike posjećuju mnogobrojni turisti Kaira i njegove okolice.

Ključne riječi: Giza, piramide, Khufu, Khafra, Menkaura, Velika Sfinga, arheologija, turizam

Abstract

The pyramids in Giza were built during the IV dynasty (d. 2613 - d. 2494 BC). Their most important builders were Khufu, Khafre and Menkaure. The first ruler of IV dynasty, Snofru, built the first real pyramid. The pyramid complex in Giza was built between 2585 and 2510 BC near Cairo. The construction took a long time, up to 20 years, and tens of thousands of people built them. The building materials used were mostly unfired mud brick and stone. The Pyramid of Khufu, today also known as the Great Pyramid of Cheops, is the largest ancient Egyptian pyramid and is one of the Seven Wonders of the Ancient World. Until the 19th century, it was the largest building in the world. Khufu's magnificent solar ship was found nearby. The second largest pyramid is Khafre Pyramid, which is also surrounded by a mortuary complex and a valley temple. His temple is the best-preserved valley temple in Giza. The famous Great Sphinx is an integral part of Khafre's funerary complex and depicts a lion with a human head in a sitting position. Over the centuries, it was often damaged, restored and expanded. Menkaure's pyramid is the smallest of the three main pyramids and was never completed. There are various assumptions about why it is smaller than the others. In addition to the three large pyramids, there are smaller pyramids of their queens and the tomb of Queen Hetepheresh, Khufu's mother. Her tomb is important because it is the only partially intact tomb from ancient times. The pyramids of Giza have attracted various travel writers, historians and geographers throughout the past. In 1639, John Graves drew their first plans and made first measurements. Other important explorers were Giovanni Batista Belzoni, François Auguste Mariette, William Matthew Flinders Petrie, George Andrew Reisner, Mark Lehner, Zahi Hawass, and many others. The pyramids of Giza have attracted travellers since antiquity, but real tourism began to develop from the middle of the 19th century. Today, Giza and its monuments are visited by many tourists of Cairo and its surroundings.

Keywords: Giza, pyramids, Khufu, Khafre, Menkaure, Great Sphinx, archaeology, tourism